सुकुटेन सुवर्णेन कुण्डलाभ्यां विराजते ॥
महाकायो महाबाहु रूपेणाप्रतिमो भुवि ।
खड्‌गबाणधरो धन्वी कवची च महाप्रभः ॥
सर्व्वलक्षणसम्पन्नः सर्व्वालङ्कारभूषितः ।
तेजसा रूपभावेन साक्षादग्निरिव ज्वलन् ॥
आद्यमाजगवं नाम धनुर्गृह्य महावरम् ।
इन्द्रो दिवि यथा भाति भुवि वेणात्मजस्तथा ॥
तस्मिन् जाते महाभागे देवाश्च ऋषयोऽमलाः ।
उत्सवं चक्रिरे सर्व्वे वेणस्य तनयं प्रति ॥
दीप्यमानः स्ववपुषा वर्णैरेव महामतिः ।
शरांश्च दिव्यान् चार्थे कवचञ्च महाप्रभम् ॥
ददाविन्द्रः सहस्राक्षो मालाञ्चाम्लानपुष्पिकाम् ॥
जाते तस्मिन्महाभागे पृथौ वीरे महात्मनि ॥
संप्रहृष्टानि भूतानि समस्तानि द्विजोत्तमाः ।
सर्व्वतीर्थानि तोयानि पुण्यानि विविधानि च ॥
स्थावराणि चराण्येव अभ्यषिञ्चन्नराधिपम् ।
महावीरं प्रजापालं पृथुमेवं द्विजोत्तमाः ॥
पृथुं वैण्यं वड्राज्ये अभिषिक्तं चराचरैः ।
दैवैर्विप्रैस्तथा सर्व्वैरभिषिक्तो महामनाः ॥
राजाधिराजाधिकारे वै पृथुर्वैण्यः प्रतापवान् ।
तदा पित्रा प्रजाः सर्व्वाः कदा नैवानुरञ्जिताः ॥
तेनानुरञ्जिताः सर्व्वाः सुखैर्मुमुदिरे तदा ।
अनुरागात्तु वीरस्य नाम राजेत्यभाषत ॥
प्रयातस्य सुधीरस्य समुद्रस्य द्विजोत्तमाः ।
आपस्तस्तम्भिरे सर्व्वा भयात्तस्य महात्मनः ॥
प्रयातस्य रथस्यापि तस्यैव च महात्मनः ।
दुर्गमार्गं विलोक्यैव स्वमार्गं पर्व्वता ददुः ॥
ध्वजभङ्गं न चक्रुस्ते गिरयः सर्व्व एव ते ।
अकृष्टपच्या पृथिवी सर्व्वत्र कामधेनवः ॥
पर्जन्यः कामवर्षी च वेदयज्ञान् महोत्सवान् ।
कुर्व्वन्ति ब्राह्मणाः सर्व्वे क्षत्त्रियाश्च तथापरे ॥
सर्व्वकामफला वृक्षास्तस्मिन् शासति राजनि ।
न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणाम् ॥
सर्व्वे सुखेन जीवन्ति लोका धर्म्मपरायणाः ।
तस्मिन् शासति दुर्द्धर्षे राजराजे महात्मनि ॥"
इति पाद्मोत्तरखण्डे २६ अध्यायः ॥ * ॥
तस्य माहात्म्यं यथा,—
"पृथुना प्रविभक्ता च शोभिता च वसुन्धरा ।
शस्यरत्नवती स्फीता पुरपत्तनशालिनी ॥
एवं प्रभावो वैण्यश्च राजासीद्राजसत्तमः ।
नमस्यश्चैव पूज्यश्च भूतिकामैर्नरोत्तमैः ॥
ब्राह्मणैर्व्वेदकामैश्च पृथुर्वैण्यः प्रतापवान् ।
आदिकर्त्ता रणानाञ्च योधानां प्रथमो नृपः ॥
यो हि योद्धा रणं याति कीर्त्तयित्वा पृथुं नृपम् ।
घोररूपान् स संग्रामान् क्षेमी तरति कीर्त्ति-
मान् ॥
वैश्यैरपि हि शूद्रैश्च स्वाः स्वा वृत्तीरनुश्रितैः ।
पृथुरेव नमस्कार्य्यः सर्व्वसिद्धिकरस्तु सः ॥
एवं पृथुरभूत् पूर्व्वं प्रसादाच्चक्रपाणिनः ।
सार्व्वभौमो महातेजा दुर्व्विषह्यः सुरासुरैः ॥"
तस्य पुत्त्रौ द्वौ । यथा,—
"पृथोः पुत्त्रौ तु धर्म्मज्ञौ जज्ञातेऽन्तर्द्धिपालिनौ ।
शिखण्डी च हविर्द्धानमन्तर्द्धानाद्व्यजायत ॥"
अरेणाभूराज्ञः पुत्त्रः । यथा, अग्निपुराणे ।
"अयोधस्तस्य पुत्त्रोऽभूत् ककुत्स्थो नाम वीर्य्य-
वान् ।
ककुत्स्थस्य अरेणाभूत्तस्य पुत्त्रः पृथुः स्मृतः ॥"
अग्निः । इति मेदिनी । थे, १० ॥ (प्रियव्रत-
वंशोद्भवस्य विभोः पुत्त्रः । यथा, विष्णुपुराणे ।
२ । १ । ३८ ।
"भुवस्तस्मात् तथोद्गीथः प्रस्तारस्तत्सुतो विभुः ।
पृथुस्ततोऽभवत्तस्मो नक्तस्यापि गयः सुतः ॥"
तामसमन्वन्तरे ऋषिविशेषः । यथा, मार्कण्डेये ।
७४ । ५६ ।
"ज्योतिर्धामा पृथुः काव्यश्चैत्रोऽग्निर्व्वलकस्तथा ।
पीदरश्च तथा ब्रह्मन् ! सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ॥")
पृथुः, स्त्री, (प्रथते विस्तारमेतीति । प्रथ + कुः
सम्प्रसारणञ्च ।) कृष्णजीरकः । इत्यमरः । २ ।
६ । ३७ ॥ (एतत्पर्य्यायो यथा,—
"कृष्णजीरः सुगन्धश्च तथैवोद्गारशोधनः ।
कालाजाजी तु सुषवी कालिका चोपकालिका ॥
पृथ्वीका कारवी पृथ्वी पृथुः कृष्णोपकुञ्चिका ।
उपकुञ्ची च कुञ्ची च वृहज्जीरक इत्यपि ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
त्वक्पर्णी । हिङ्गुपत्री । इति मेदिनी । थे, १० ॥
(पर्य्यायोऽस्या यथा,—
"हिङ्गुपत्री तु कवरी पृथ्विका पृथुका पृथुः ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
अहिफेनः । इति शब्दरत्नावली ॥
पृथुः, त्रि, (प्रथ + कुः सम्प्रसारणञ्च ।) महत् ।
इत्यमरः । ३ । १ । ६० ॥ (यथा, आर्य्यासप्त-
शत्याम् । ११७ ।
"उल्लसितभ्रूधनुषा तव पृथुना लोचनेन रुचि-
राङ्गि ! ।
अचला अपि न महान्तः के चपलभाव-
मानीताः ॥")
निपुणः । इति शब्दरत्नावली ॥
पृथुकः, पुं, (पृथुरेव । पृथु + संज्ञायां कन् । यद्वा,
प्रथते इति । प्रथ + "अर्भकपृथुकेति ।" उणा०
५ । ५३ । इति कुकन् संप्रसारणञ्च ।) चिपि-
टकः । इत्यमरः ॥ क्लीवलिङ्गोऽप्ययम् । यथा,—
"दिःखिन्नमन्नं पृथुकं शुद्धं देशविशेषके ।
नात्यन्तशस्तं विप्राणां भक्षणे च निवेदने ॥
अभक्ष्यञ्च यतीनाञ्च विधवाब्रह्मचारिणाम् ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे २७ अध्यायः ॥
(यथास्य गुणाः ।
"पृथुका गुरवो बल्या कफविष्टम्भकारिणः ॥"
इति वाभटे सूत्रस्थाने षष्ठेऽध्याये ॥
"पृथुका गुरवो भृष्टान् भक्षयेदल्पशस्तु तान् ।
यावा विष्टभ्य जीर्य्यन्ति सतुषा भिन्नवर्च्चसः ॥"
इति चरके सूत्रस्थाने सप्तविंशेऽध्याये ॥
"पृथुका गुरवः स्निग्धा वृंहणा कफवर्द्धनाः ।
बल्याः सक्षीरभावात्तु वातघ्ना भिन्नवर्च्चसः ॥"
इति सुश्रुते सूत्रस्थाने ४६ अध्याये ॥
चाक्षुषमन्वन्तरे देवगणभेदः । यथा, हरि-
वंशे । ७ । ३२ ।
"आद्या प्रभूता ऋभवः पृथुकाश्च दिवौकसः ॥")
पृथुकः, त्रि, (प्रथते इति । प्रथ + "अर्भकपृथुक-
पाका वयसि ।" उणा० ५ । ५३ । इति कुकन्
सम्प्रसारणञ्च । यद्वा, पृथु यथा स्यात् तथा
कायति शब्दायते इति । कै शब्दे + कः ।)
बालकः । इति मेदिनी । के, १२६ ॥ (यथा,
माघे । ३ । ३० ।
"प्रक्रीड़िताम् रेणुभिरेत्य तूर्णं
निम्नुर्जनन्यः पृथुकान् पथिभ्यः ॥")
पृथुका, स्त्री, (पृथुः स्थूलेव । पृथु + कन् +
टाप् ।) हिङ्गुपत्री । इति शब्दचन्द्रिका ॥
(अस्याः पर्य्यायो यथा,—
"हिङ्गुपत्री तु कवरी पृथ्विका पृथुका पृथुः ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
बालिका च ॥
पृथुकोलः, पुं, (पृथुः कोलः ।) राजवदरः । इति
राजनिर्घण्टः ॥
पृथुच्छदः, पुं, (पृथवश्छदाः पत्राणि यस्य ।) हरि-
दर्भः । इति राजनिर्घण्टः ॥ वृहत्पत्रे, त्रि ॥
पृथुपत्रः, पुं, (पृथूनि पत्राणि यस्य ।) रक्त-
लशुनः । इति राजनिर्घण्टः ॥
पृथुपलाशिका, स्त्री, (पृथूनि पलाशानि यस्याः ।
कप् । टापि अत इत्वम् ।) शटी । इति
राजनिर्घण्टः । (पर्य्यायोऽस्या यथा,—
"शटी पलाशी षड्‌ग्रन्था सुव्रता गन्धमूलिका ।
गन्धारिका गन्धवधूर्वधूः पृथुपलाशिका ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
पृथुरोमा, [न्] पुं, (पृथूनि रोमाणि लोम-
स्थानीयानि शल्कान्यस्येति ।) मत्स्यः । इत्य-
मरः । १ । १० । १७ ॥ वृहल्लोमयुक्ते, त्रि ॥
पृथुलं, त्रि, (पृथुं पृथुत्वमस्यास्तीति । पृथु +
सिध्मादित्वात् लच् । यद्वा, पृथुं लातीति । ला +
कः ।) महत् । इत्यमरः । ३।१।६०॥ (यथा,
माघे । १० । ६५ ।
"श्रोणिरिह प्रियकरः पृथुलास्
सप्रर्ममाप सकलेन तलेन ॥")
पृथुला, स्त्री, (पृथुल + टाप् ।) हिङ्गुपत्री । इति
जटाधरः ॥ (गुणादयोऽस्या हिङ्गुपत्रीशब्दे
ज्ञातव्याः ॥)
पृथुशिम्बः, पुं, (पृथुः शिम्बा यस्याः ।) श्योनाक-
प्रभेदः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (पर्य्यायान्तर-
मस्य यथा,—
"श्योनाकः शोषणश्च स्यान्नटकट्वङ्गटुण्टुकाः ।
मण्डूकपत्रपत्रोर्णशुकनासकुटन्नटाः ॥
दीर्घवृन्तोऽरलुश्चापि पृथुशिम्बः कटम्भरः ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
पृथुशेखरः, पुं, (पृथु महत् शेखरं शृङ्गं यस्य ।)
पर्व्वतः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
पृथुस्कन्धः, पुं, (पृथुः स्थूलः स्कन्धो यस्य ।) शूकरः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥